

KAPITUL KOD KNINA

FRANJO SMILJANIC
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 949.713»04/14« KNIN
Pregledni rad

Primljeno: 1987-03-16

Na temelju dostupne arheološke i povijesne građe autor raspravlja o lokalitetu »Kapitul« nedaleko od današnjega grada Knina, jednog od značajnih crkvenih središta Dalmatinske Hrvatske.

Autor utvrđuje postojanje ranosrednjovjekovnoga naselja, koje je zbog blizine kninskoga kastruma ali i zbog važnosti pronađene arheološke građe, moglo neko vrijeme imati funkciju naselja kninskoga kastruma. Formiranjem naselja uz kninski kastrum ono tu funkciju gubi, ali zato ostaje sakralnim središtem, što potvrđuju ostaci crkvenoga objekta i namještaja. Ta crkva imala bi funkciju zavjetne crkve. Autor ne isključuje mogućnost da bi spomenuta crkva bila starokršćanska, što sudi prije svega na temelju sačuvanoga titulara sv. Bartolomeja, navodeći slične primjere sakralnoga kontinuiteta s drugih lokaliteta. On smatra da izgradnju ili obnovu toga objekta treba povezati uz članove obitelji Krešimirovića, pretpostavljajući da bi i sam Knin tek od Krešimirovića postao stalno središte Dalmatinske Hrvatske.

Napose se raspravlja o samostanu sv. Bartolomeja i dokazuje da se samostan upravo nalazio na tom položaju, čime se ispravlja mišljenje nekih istraživača, koji su na temelju spomena samostanskih posjeda ponekad krivo ubicirali položaj toga samostana. Autor smatra da je samostan utemeljen u doba kralja Krešimira IV i da je bio najvažniji samostan u doba toga kralja. Razloga formiranja nalazi u crkvenoj politici kralja Krešimira, i važnosti Knina i tradicije sakralnoga mjesta. Prema pristupačnoj izvornoj građi navodi samostanske posjede (kninske podgrađe, Solin i Morinje kod Šibenika), navodeći da su na nekim od spomenutih posjeda (Morinje, Solin) bile i samostanske naseobine. Ne odbacuje se mogućnost da je već tada uz samostan djelovao i Kaptol.

Posebna pažnja posvećena je razdoblju od 13. stoljeća do pada Knina pod tursku vlast (1522. godine). Autor misli da se početkom 13. stoljeća na taj položaj premješta kninski kaptol, premda ne isključuje pretpostavku da su u okvirima kninske srednjovjekovne aglomeracije tada djelovala dva kaptola, jedan stolni uz katedralu i drugi zborni uz nanovo izgrađenu crkvu sv. Bartolomeja na današnjem položaju »Kapitula«. Izgradnju cijeloga crkvenoga kompleksa pripisuje kninskim crkvenim dostojanstvenicima prepozitu Dobroslavu i biskupu Nikoli (Mikušu). Padom Knina pod tursku vlast, cijeli kompleks je napušten i ostaje samo u funkciji kulturnoga središta (groblje), a sačuvani naziv samo je spomen na nekadašnju funkciju.

Ove se godine navršava sto godina otkako je L. Marun započeo prva sustavna arheološka istraživanja u Dalmatinskoj Hrvatskoj, na

maloj uzvisini »Kapitul«, jedan kilometar jugoistočno od grada Knina.¹ Premda su trajala kratko i uz prekide, prema brojnosti arheoloških nalaza, kako onih iz antičkoga perioda, tako i srednjovjekovnih, ta su istraživanja potvrdila da se radi o jednom od značajnijih lokaliteta na području Dalmacije, napose za razdoblje srednjega vijeka.

Na važnost lokaliteta ukazuju prije svega činjenice da su tamo ustanovljeni ostaci samostana i crkve sv. Bartolomeja.² Ne bi trebalo dovoditi u sumnju mišljenja onih istraživača, koji na taj položaj smještaju spomenuti samostan i crkvu, tim više što tu ubikaciju potvrđuje sačuvani toponim »Kapitul« kao naziv za cijeli lokalitet, i toponim »Bartulina« za mjesto gdje se nalaze ostaci crkvene arhitekture.³ Premda je o samostanu u povijesnoj i arheološkoj literaturi dosta pisano, ipak je problem samoga lokaliteta, pa i samostanskoga kompleksa, još uvijek nedovoljno razriješen.

Prema dosada izvršenim arheološkim istraživanjima, možemo sigurno tvrditi da se na tome lokalitetu formira ranosrednjovjekovna aglomeracija.⁴ Razloge tomu treba tražiti ne samo u povoljnim gospodarskim uvjetima i blizini kastruma, nego i u činjenici da je već otprije postojalo antičko naselje.⁵ U prostornom razmještaju ranosrednjovjekovnih naselja koja gravitiraju kninskom naselju, naselje na »Kaptulu« bilo mu je najbliže, a prema važnosti pronađenih ranosrednjovjekovnih nalaza jedno od najznačajnijih. Budući da je ukazano da je kninski kastrum do 10. stoljeća imao funkciju refugijalnoga središta,⁶ mogli bismo na položaju »Kapitula« tražiti moguće naselje kninskoga kastruma.

Međutim, formiranjem naselja neposredno uz kninski kastrum poslije 10. stoljeća⁷ naselje za »Kaptulu« gubi svoju raniju funkciju i ostaje samo sakralno središte u okviru ranosrednjovjekovne kninske aglomeracije, što potvrđuju i arheološki nalazi.^{7a} Sačuvani dijelovi crkve-

¹ L. Marun, »Bilješke kroz starinske iskopine u Kninskoj okolici od 1885—1890«, *Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva*, god. XIII, br. 2, Zagreb 1890, str. 93.

² I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. II, Split 1964, str. 535—536.

³ Toponim je zabilježen u rukopisu »Povijest kninske biskupije« u poglavlju »*Delle chiese e monasteri antichi esi presenti per la diocesi di Chin*« koji je na talijanskom jeziku napisao splitski nadbiskup Ivan Luka Garagnin, za četvrtu knjigu Farlatijeve crkvene povijesti Ilirika (Arhiv Hrvatske — zbirka Garagnin-Fanfogna 8. 6. (kt. 10)).

⁴ D. Jelovina, *Starohrvatske nekropole*, Split, Čakavski sabor, 1976, str. 49.

⁵ M. Zaninović, »Kninsko područje u antici«, *Arheološki radovi i rasprave*, 7/1979, Zagreb, str. 301—314.

⁶ F. Smiljanić, »Entstehung und Entwicklung des Verteidigungssystem der županija Knin vom 11.—16. Jahrhundert«, *Balcanslavica*, vol. 11—12, 1984—1985, Prilep, str. 136.

⁷ F. Smiljanić, »Nastanak i razvoj kninske srednjovjekovne aglomeracije«, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 24(11), 1984/85 (1985), str. 120.

noga namještaja, napose oni sa natpisom Držislava i Svetoslava (?),⁸ zatim spomen vikara Pribine, dokazuju da se već radi o jednom značajnom sakralnom objektu na području Dalmatinske Hrvatske. Na osnovi pretpostavke da su spomenute ploče, grobne ploče a ne pluteji⁹ — što se može pretpostaviti i za ploče gdje se spominje Pribina — moguće je onda tvrditi da je postojeća crkva u okviru samostanskog kompleksa sv. Bartolomeja imala funkciju zavjetne crkve, možda građene od nekoga člana obitelji Krešimirovića. Postojanje takvoga sakralnoga objekta u okviru kninske srednjovjekovne aglomeracije pokazuje da je u to vrijeme kninski kastrum značajno kraljevsko središte u Dalmatinskoj Hrvatskoj. Da li onda na temelju toga možemo pretpostaviti da kninski kastrum tek od Krešimirovića postaje stalno kraljevsko središte, politički i crkveni centar kopnenoga dijela Dalmatinske Hrvatske? Zato je moguće pretpostaviti da je uz takav crkveni objekt postojala i monaška zajednica, kao što nam je slično zabilježio splitski kroničar Toma za crkvu kraljice Jelene u Solinu.¹⁰

Drugo je pitanje da li je već tada u 10. stoljeću te samostanska zajednica bila posvećena sv. Bartolomeju.¹¹ Argument koji bi išao u prilog takvoj pretpostavci, bio bi osim arheoloških, i taj da se u 10. stoljeću spominje crkva sv. Bartolomeja u privilegiju kralja Krešimira I.¹² Međutim da li je spomen crkve, pa i opata Donata za koga se usput i ne navodi kojega je samostana opat, dovoljno dostatan razlog za takovu konstataciju? Prije svega treba napomenuti da se u spomenutom privilegiju ne spominje samostan nego samo crkva, točnije posjedi crkve sv. Bartolomeja. Nadalje, spomenuti privilegij sačuvan je u prijepisu iz 14. stoljeća, kada doista postoje posjedi crkve sv. Bartolomeja u Solinu.¹³ Možemo se pitati zašto se za spomenutoga opata Donata ne navodi da je opat sv. Bartolomeja, iako je privilegij izdan u Kninu.¹⁴ Sigurno možemo tvrditi da je postojala crkva, ali i monaška zajednica. Možemo pretpostaviti da je crkva bila posvećena sv. Bartolomeju, uto-

⁸ S. Gunjača smatra da se dočetak CLAV ne bi morao označivati Svetoslava, nego da se odnosi na neku drugu Držislavu blisku ličnost o kojoj mi znamo da je ime svršavalo na SLAV (Tomi-slav? Mi-slav? Miro-slav?). Vidi: S. Gunjača, *Ispravci i dopune starijoj hrvatskoj historiji*, sv. III, Zagreb, 1973, Školska knjiga, str. 407.

⁹ I. Fisković, »O grobnim spomenicima u srednjovjekovnoj Dalmaciji«, *Dometi*, god. XVIII, br. 5, Rijeka, 1984, str. 42.

¹⁰ T. Archidiaconus, *Historia Salonitana*, diggesit F. Rački, Zagreb, 1894, cap. XVI, pg. 55.

¹¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u doba narodnih vladara*, I, Zagreb, 1925, str. 690—691.

¹² S. Antoljak, »Značaj i važnost Isprave kralja Krešimira I za hrvatsku povijest«, *Radovi Fil. fak. u Zadru*, 10 (4), 1971/1972 (1972), str. 102.

¹³ L. Katić, »Reambulacija dobara splitskoga nadbiskupa 1397. godine«, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, V, Zagreb, str. 143.

¹⁴ J. Stipišić pretpostavlja da bi spomenuti opat pripadao samostanu u Rižinicama ili samostanu sv. Stjepana u Solinu, vidi: J. Stipišić, »Tragom jedne bilješke Ivana Luciusa o jednoj hrvatskoj vladarskoj Ispravi«, *Zbornik Historijskoga instituta JAZU*, vol. 6, 1969, Zagreb, str. 88.

liko više što nam arheološki nalazi ukazuju na postojanje kontinuiteta, pa je i titular crkve mogao biti naslijeđen. Kada je onda mogla biti utemeljena monaška zajednica posvećena sv. Bartolomeju? Pretpostavljamo da je to bilo u 11. stoljeću, možda u vrijeme kralja Krešimira IV, kada on izgrađuje cijeli sustav samostana na kopnenom dijelu Dalmatinske Hrvatske. Konačno utemeljenje samostana istome vladaru pripisuje i Farlati.¹⁶ U prilog našoj pretpostavci išla bi i činjenica što se početkom 11. stoljeća u Evropi nanovo obavlja kult sv. Bartolomeja.¹⁷ Razlog utemeljenja ne samo toga samostana već i drugih treba tražiti prije svega u politici kralja Krešimira da sredi crkvene prilike u Hrvatskoj poslije splitskih sabora. Činjenica da opat toga samostana vrši funkciju izabranoga hrvatskoga biskupa¹⁸ potvrdila bi možda pretpostavku da je taj samostan u crkvenoj politici kralja Krešimira imao istaknutu ulogu. Smatramo da razlog osnivanja samostana u neposrednoj blizini Knina treba tražiti u činjenici da je Knin u to vrijeme formiran kao prava srednjovjekovna urbana aglomeracija¹⁹ i da je tu već postojala tradicija sakralnoga mjesta.²⁰ U pisanim izvorima nemamo nikakvih podataka o njegovoj organizaciji, premda iz kasnijeg podatka iz 17. stoljeća možemo pretpostaviti da je bio organiziran kao opatija,²¹ što bi onda značilo da je samostan imao podređenih samostanskih

¹⁵ Mogućnost postojanja kršćanske zajednice na području kninskoga kastruma nije isključiva, budući da je arheološkim istraživanjima utvrđeno da je područje kastruma već naseljeno u ranom srednjem vijeku. Vidi: Z. Vinski, »Rani srednji vijek«, *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*, ser. III, sv. V, 1971, Zagreb, str. 47—73, i D. Jelovina, »Spas-Knin, starohrvatsko naselje«, *Arheološki pregled*, Beograd, vol. 21, 1980, str. 171—181). Pa i srednjovjekovna crkva sv. Bartolomeja, sudeći za sada samo prema titularu, mogla je biti starokršćanska! Kao primjer naveo bih crkvu sv. Bartolomeja u zadarskom srednjovjekovnom selu Tričice, čiji položaj odgovara položaju Crkvine kod današnjega sela Galovca, gdje je arheološkim istraživanjima utvrđeno da se radi o starokršćanskoj bazilici kojoj je utvrđen kontinuitet kroz rani srednji vijek. Vidi poblže: P. Vežić, »Starokršćanska arhitektura u Zadru i zadarskom području«, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 13/14, 1987, Zagreb (u tisku). Na temelju takve prostorne organizacije kninskoga kastruma u ranom srednjem vijeku, pretpostavljamo da bi kninski kastrum mogao biti središte biskupije Ludrum osnovane 533. godine, odnosno položaj istomenoga građan, jer mjesta koja su toj biskupiji bila doznačena, leže u bližem ili daljem kninskom okrugu. Vidi: Vj. Klaić, »Episcopatus ludreensis u Dalmaciji«, *Vjesnik hrvatskoga arheološkoga društva*, N. S., 13, 1912, Zagreb, 314 str.

¹⁶ D. Farlati, *Illirycum sacrum*, IV, Venetiis 1769, str. 280.

¹⁷ Vidi: *Dictionnaire d'archeologie chretienne et de Liturgie*, tom II, s. v. Barthelemy, str. 449.

¹⁸ F. Rački, *Documenta historiae periodum antluam illustrantia*, MSHSM, VII, 1877, Zagreb, str. 33.

¹⁹ F. Smiljanić, »Nastavak i razvoj...«, str. 121.

²⁰ Tradicija kultnoga mjesta utvrđena je već u rimsko doba. Vidi: M. Zaninović, »Kninsko područje...«, str. 303, a možemo pretpostaviti da je i u prapovijesti taj položaj imao tu funkciju, jer prema položaju i konfiguraciji odgovarao bi položaju grobnog humka.

²¹ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I..., str. 257.

naseobina na posjedima koji mu pripadaju. Na temelju kratkoga zapisa iz *Supetarskoga kartulara* možemo pretpostaviti da je samostan bio organiziran kao gospodarsko imanje.²² Većinom se u izvorima opati toga smostana spominju u kraljevskoj pratnji,²³ a u jednom slučaju kao sastavljač isprave,²⁴ što potvrđuje da je samostan bio pod kraljevskom egzempcijom.²⁵ Samostan je bio uređen prema benediktinskoj reguli,²⁶ i bio je glagoljaški.²⁷ Kako se tijekom 11. stoljeća izdaju isprave u Kninu, moguće je onda pretpostaviti da je već tada uz crkvu djelovao i kapitol.²⁸ Nažalost, o samsotanskim posjedima iz vremena njegova utemeljenja mi nemamo podataka, iako znamo da su ti posjedi postojali, sudeći prema podacima iz vremena kada samostan nije više djelovao. Ipak, neke od posjeda možemo ubicirati prema podacima iz 14. stoljeća. Na osnovi tih podataka sigurni smo da je samostan imao posjede na tri mjesta, i to u srednjovjekovnom kninskom naselju,²⁹ današnjem šibenskom Donjem polju,³⁰ i u okolici Solina.³¹ Spomenuti posjedi nalazili

²² V. Novak-P. Skok, *Supetarski kartular*, knj. 43, Djela JAZU, Zagreb, 1954, str. 105.

²³ F. Rački, *Documenta...*, str. 102, 115, 117.

²⁴ F. Rački, *Documenta...*, str. 74.

²⁵ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, ..., str. 536.

²⁶ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, ..., str. 534.

²⁷ B. Fučić, »Glagoljaški i dalmatinski spomenici«, *Fiskovićev zbornik*, I, Split 1980, str. 282. bilj. 19.

²⁸ O organizaciji i djelovanju Kaptola u ranom srednjem vijeku na području Dalmatinske Hrvatske nemamo nikakvih podataka. Možemo pretpostaviti da su bili moguće organizirani po uzoru na Kaptole na sjeverojadranskim otocima, za koje je utvrđeno da je njihova ustanova veoma stara. Vidi: Vj. Štefanić, *Glagoljaški rukopisi otoka Krka*, Djela JAZU, knj. 51, 1960. Zagreb, str. 9.

²⁹ U jednoj splitskoj ispravi iz 1315. godine koja sadrži optužbu i obranu splitskoga nadbiskupa Petra IX. spominje se... *possessionem sancti Bartholomei in Tini*, na kome je kninski biskup Nikola sagradio svečanu biskupsku crkvu (T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, VIII, str. 318). Kako je Jadrijević indentificirao Nikolu s Mikušem, za kojega znamo da je primio biskupsku čast oko 1200. godine (A. Jadrijević, »Smrt hrvatskih kraljeva Miroslava i Zvonimira«, *Crkva u svijetu*, 1—2, 1967. Split, str. 16), ukazali smo da bi sagrađena crkva bila crkva kninske biskupje. F. Smiljanić, »Nastanak i razvoj...«, str. 126—127). To bi onda značilo da je samostan stekao posjede prije nego što je crkva i sagrađena.

³⁰ Kada 1389. godine Matija, udovica Dišmana Slavonije iz Šibenika, daje neku zemlju Mišljenju Dragošiji i Radoslavu Dominiku iz Šibenika, između ostaloga se kaže da se spomenuta zemlja nalazi... *in campo... et iuxta terram (vocatam Bertolischina) sancti Bartolomei* (M. Zjajić, »Spisi šibenskoga notara Slavogosta«, *Starine JAZU*, knj. 44, 1952. Zagreb, str. 272). U Morinjskom polju, odnosno današnjem Šibenskom Donjem polju nalazio se je posjed kninskoga samostana, koji se — sudeći prema sačuvanom toponimu *Bartolischina* — nalazio ispod današnje Vrpoljačke gradine. »Arheološka rekonstrukcija južno od Šibenika«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, sv. 56, 1954. Solit, str. 242). Kako je arheološkim istraživanjima utvrđeno da je Šibensko Donje polje naseljeno u vrijeme kada je samostan utemeljen (vidi: Z. Gunjača, »O kontinuitetu naseljavanja Šibenika i najuže okolice«, *Zbornik Šibenik*, 1976, Muzej grada Šibenika, str. 46—52), stoga možemo pret-

su se na području Kninske i Primorske županije i bili su dio kraljevskog posjeda.³² Možemo pretpostaviti da su se na nekim od posjeda nalazile i samostanske naseobine (*cellae*).³³

Tijekom 12. stoljeća u izvorima više se ne spominju ni opati ni samostan nego samo crkva sv. Bartolomeja zajedno s posjedima.³⁴ Razloge treba tražiti ne samo u okvirima crkvene politike toga vremena,³⁵ nego i u činjenici što ovaj samostan dijeli sudbinu ostalih benediktinskih samostana u Dalmatinskoj Hrvatskoj, budući da ovi u novim političkim prilikama kada Arpadovići dolaze na vlast, nisu više potrebni.³⁶ Sudbina crkve i samostana bit će riješena za vrijeme hrvatsko-ugarškoga kralja Gejze II. polovicom 12. stoljeća, kada crkvu s posjedima ali vjerojatno i cijelu opatiju kralj daje splitskoj crkvi.³⁷ Tako, od toga vremena splitska crkva postaje legitimnim vlasnikom samostana, što je potvrđeno na crkvenom saboru u Splitu 1185. godine, a splitski kanonici nose počasnu titulu prepozita sv. Bartolomeja u svojoj tituli.³⁸

Međutim, početkom 13. stoljeća na današnjem položaju »Kapitula« dolazi nanovo do graditeljske djelatnosti. Prema sačuvanom natpisu iz

postaviti da je i taj posjed samostan dobio u vrijeme kada je bio utemeljen. Nije li onda postojanje samostanskoga posjeda, ali i nastambe bio temelj za stvaranje legende o morinjskom biskupu?

³¹ U privilegiju Krešimira I spominju se zemlje svetoga Bartolomeja ... *tere sancti Bartholomei* (S. Antoljak, *nav. dj.* str. 102). Spomen na samostanske posjede sačuvan je u nazivu Bartulove njiwe (L. Katić, »Reambulacija dobara...«, str. 143), istočno od današnje crkvice sv. Dujma. Samostan je dobio i ovaj posjed od kralja već u vrijeme kada je utemeljen, jer u parnicama koje se vode oko posjeda u Solnu tijekom 11. stoljeća često se kao svjedoci navode opati toga samostana (V. Novak — P. Skok, *nav. dj.*, str. 224), što je posredni dokaz da je samostan već tada imao posjede u Solnu.

³² To se može tvrditi za posjed kod Solna (L. Katić, »Srednjovjekovno selo Prosik kod Solna«, *Starohrvatska prosvjeta*, n. v. br. 3—4, 1928, Zagreb, str. 91), i za posjed u Kninu, budući da je Knin kraljevski grad. Međutim, za posjed u šibenskom Donjem polju to možemo pretpostaviti, ali samo na temelju Beline potvrde gradu Šibeniku iz 1251. godine (T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, IV, str. 465—466).

³³ To se može zasigurno tvrditi za posjed u Morinju, gdje su se još u Jelićevo vrijeme vidjeli ostaci srednjovjekovnih građevina na mjestu gdje je sačuvan spomen na samostanski posjed (I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, ..., str. 250). Zato pretpostavljamo da je isprava kralja Stjepana iz 1078. godine, za koju se kaže da je izdana ... *apud castrum Sibenico*, tj. blizu šibenskoga kastruma, vjerojatno bila izdana na samostanskom posjedu u Morinju. Kako smo već ukazali na vezu samostana i Krešimirovića, onda pretpostavljamo da bi se samostanska naseobina nalazila i u Solnu, i to kod crkve kraljice Jelene, a redovnici toga samostana bili bi u tom slučaju oni nepoznati redovnici koji obavljaju službu u toj crkvi.

³⁴ F. Šišić, *Povijest Hrvata* ..., str. 690.

³⁵ J. Hubert, *Velika povijest crkve*, III/1. sv. II. Kršćanska sadašnjost, 1971, Zagreb, str. 358.

³⁶ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, ..., str. 85.

³⁷ T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, II, str. 87.

³⁸ F. Bulić, *Hrvatski spomenici iz kninske okolice uz ostale suvremene dalmatinske iz doba hrvatske dinastije*, sv. I. Djela JAZU, VIII, 1888, Zagreb, str. 9. bilj. 2.

1203. godine, kninski prepozit Dobroslav gradi novu crkvu, koje je položaj arheološkim istraživanjima utvrđen.³⁹ Kako smo prije konstata-
 tirali da je crkva sv. Bartolomeja bila vlasništvo splitske crkve, malo
 je neobično kako onda kninski prepozit može graditi crkvu na zemljištu
 koje nije u to vrijeme vlasništvo kninske crkve! Razrješenje te nepo-
 znanice naći ćemo u jednom splitskom dokumentu iz 1315. godine, gdje
 se navodi otuđenje nekoga posjeda svetoga Bartolomeja u Kninu na
 kome je sagrađena svečana biskupska crkva za vrijeme biskupa Nikole
 (Mikuše).⁴⁰ Krivcima se proglašavaju prethodnici nadbiskupa Petra, i to
 njih petero sve do vremena splitskoga nadbiskupa Bernarda (1192—
 —1217),⁴¹ za kojega je bila sagrađena »Dobroslavova« crkva. Pretpo-
 staviti je da tada nije bilo samo otuđen spomenuti posjed nego i ranija
 crkva sv. Bartolomeja. Sagledamo li to u kontekstu crkveno-političkih
 i gospodarskih prilika kada Knin postaje središte biskupije i najjače
 kraljevsko središte kopnenoga dijela Dalmatinske Hrvatske,⁴² onda je
 razumljivo zašto se spomenuti posjed otuđuje od splitske crkve.⁴³ Ko-
 načno, i samim crkvenim dostojanstvenicima bilo je poznato da splitska
 crkva nije vlasnik posjeda, jer se u istome dokumentu navodi da su
 kninskome biskupu Nikoli (Mikušu) njegov ban i nasljednici branili da
 plati odštetu splitskom nadbiskupu, navodeći kao razlog činjenicu da
 se od vremena njihovih otaca nije nikad čulo da je taj posjed pripadao
 splitskoj crkvi! To samo potvrđuje da je splitska crkva dobila posjed i
 crkvu! Tako je sporni posjed zajedno sa crkvom već u vrijeme Dobro-
 slava, ako ne *de jure* onda *de facto*, pod jurisdikcijom tek osnovane
 kninske biskupije, a 1315. godine vlasništvo kninske crkve.

Sagrađena crkva bila je posvećena sv. Bartolomeju, što nam potvr-
 đuje ne samo sačuvan natpis biskupa Nikole (Mikuša),⁴⁴ nego i toponim

³⁹ Č. Iveković, »Kapitul kod Knina«, *Starohrvatska prosvjeta*, n.s. I, 3—4, 1928, Zagreb, str. 262—271.

⁴⁰ Vidi bilj. 29.

⁴¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata...*, str. 691

⁴² F. Smiljanić, »Nastavak i razvoj...«, str. 132.

⁴³ Sporovi oko posjeda sv. Bartolomeja počinju već u 12. stoljeću za nad-
 biskupa Rajnerija (T. Smičiklas, *Codex diplomaticus*, II, str. 165). Premda
 se ne navodi o kojim je posjedima riječ, predmnijevamo da se radi o posjedima u
 Solinu i u Kninu. Na crkvenom saboru u Splitu, splitska će crkva dobiti u
 vlasništvo sve samostanske posjede, osim posjeda u Kninu, koji — sudeći pre-
 ma dokumentu iz 1315. godine — ostaje i dalje sporan. Koji su onda bili raz-
 lozi da splitska crkva u 14. stoljeću traži posjed u Kninu. Ako pretpostavimo
 da se na navedenom posjedu uz već spomenutu crkvu nalazio trg gdje se
 održavao sajam, o čemu imamo i povijesnih podataka (T. Raukar, »Komu-
 nalna društva u Dalmaciji«, *Historijski zbornik*, sv. 33—34, 1982, Zagreb, str.
 166, bilj. 177), budući da održavanje sajma donosi i određeni prihod (F.
 Smiljanić, »Nastanak i razvoj...«, str. 130) nisu li onda to bili glavni
 razlozi zašto splitska crkva nastoji zadržati posjed u Kninu!

⁴⁴ Ž. Rapanić, »Kamena plastika ranoga srednjega vijeka u Arheološ-
 kom muzeju u Split«, *Vjesnik za historiju i arheologiju dalmatinsku*, LX, 1958,
 Split, str. 116—117.

»Bartulina«, koji samo pokazuje da je na novu crkvu samo prenošen titular stare samostanske crkve. Prema arheološkim istraživanjima Č. Ivekovića to je bila trobrodna bazilika, a na temelju sačuvane skice fasade crkve na Paganovoj karti iz druge polovice 16. stoljeća vidi se da se radi o crkvi romaničkih graditeljskih karakteristika.⁴⁵ Sudeći prema podatku iz natpisa biskupa Nikole (Mikuša) i onome iz natpisa prepozita Dobroslava crkva je građena između 1200. i 1203. godine. O veličini same bazilike svjedoči podatak iz kronike franjevac I. Tomašića iz 16. stoljeća, gdje se spominje veliki oltar crkve svetoga Bartolomeja.⁴⁶

Pitanje je zbog koga je Dobroslav gradio spomenutu crkvu. Mogući odgovor je u razrješenju pitanja tko je Dobroslav i kakvu funkciju vrši. Kako se Dobroslav u spomenutom natpisu navodi u funkciji prepozita, to bi onda značilo da u Kninu u njegovo vrijeme djeluje Kaptol, i to stolni, budući da se ta funkcija veže uz takav Kaptol.⁴⁷ To bi onda značilo da u Kninu u 13. stoljeću djeluje Kaptol stolni uz katedralu, a Dobroslav vrši funkciju prepozita stolnoga kaptola.⁴⁸ Zato možemo pretpostaviti da je Dobroslav gradio crkvu za potrebe kninskih kanonika. Drugo je pitanje da li se već tada radi o zbornoj crkvi kninskih kanonika, pa bi u tom slučaju u Kninu već u 13. stoljeću imali dva kaptola, jedan stolni uz katedralu i drugi zborni uz crkvu sv. Bartolomeja. Kako se na temelju pisane građe koja je nama bila dostupna ta tvrdnja može teško dokazati, u tom slučaju možemo jedino pretpostavljati da se za prepozita Dobroslava kninski kaptol premješta na novi položaj. Razloge za premještanje moguće treba gledati u okviru crkvene politike krajem 12. stoljeća, kada se Kaptoli odvajaju od biskupa i postaju samostalni.⁴⁹ Nema sumnje da je tradicija sakralnoga mjesta bila razlogom zašto se na tome položaju gradi nova crkva.

Prema sačuvanom krokiju »Kapitula« na Paganovoj karti uz crkvu se vidi i sklop zgrada,⁵⁰ o čemu nas obavještuje i Farlati.⁵¹ već prije spomenuti natpis biskupa Nikole (Mikuša), koji je pronađen na »Kapitulu« a na kome se spominje ovaj biskup kao donator crkve sv. Bartolomeja, moguće je onaj nepoznati biskup kome Farlati pripisuje izgradnju biskupskih zgrada na »Kapitulu«.⁵² Nijee li onda spomenuti biskup zaslužan za definiranje cijeloga crkvenoga kompleksa na »Kapitulu«!

⁴⁵ I. Petricioli, »Zoranićeve deželje na jednoj suvremenoj karti«, *Zadarska revija*, 5, 1969, Zadar, str. 521.

⁴⁶ I. Tomašić. »Cronicum breve regni Croatiae«, *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 12, 1868, str. 14.

⁴⁷ J. Hubert, *nav. dj.*, str. 368.

⁴⁸ S. Gunjača, »O položaju kninske katedrale«, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, br. 1, 1949, Zagreb, str. 70, bilj. 102, navodi da je Dobroslav prepozit splitskoga kaptola!

⁴⁹ A. Dabanović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, 1940, Zagreb, str. 373.

⁵⁰ I. Petricioli, *nav. dj.*, str. 520.

⁵¹ D. Farlati, *nav. dj.*, str. 280.

⁵² D. Farlati, *nav. dj.*, str. 280.

Prostorna organizacija cijeloga kompleksa pokazuje da se radi o značajnom crkvenom kompleksu, na kome se ponekad sastaju i ugledni svjetovni dostojanstvenici. To se može nazrijeti iz izvještaja zadarskoga kneza Justinijana od 19. rujna 1323. godine, gdje se između ostaloga kaže da su bili zadarski predstavnici kod bana Nikole... *prope Tinium*, pa nadalje se spominje prijelaz preko rijeke Krke... *sub Tinino*..., što su odrednice koje se jedino mogu vezati uz položaj današnjega »Kapitula«.⁵³ Činjenica da se u Dobroslavovu natpisu navode tri sveca: i to sv. Marija, vjerojatno kao naslovni titular kninske katedrale, sv. Bartolomej kao glavni titular kninskoga kaptola, a možda i glavni kninski svetac, i konačno sv. Petar, vjerojatno kao najrašireniji svetac na području kninske biskupije i županije, moguće bi bio dokaz da taj Kaptol imao funkciju vjerodostojnoga mjesta (*locus credibilis*).

Radi obrane od turskih upada, početkom 16. stoljeća cijeli se kompleks ograđuje.⁵⁴ Kada je Knin 1522. godine pao pod tursku vlast, sigurno je već cijeli kompleks napušten, što nam svjedoči indirektno i podatak iz Tomašičeve kronike iz 16. stoljeća gdje se spominje samo crkva sv. Bartolomeja i Kaptol.⁵⁵ U novim društvenim i političkim prilikama cijeli prostor ima samo funkciju kulturnoga mjesta (groblje) za susjedna kninska sela,⁵⁶ a sačuvano ime »Kaptul«, zahvaljujući činjenici što je prostor bio ograđen, samo je spomen na njegovu raniju funkciju.

⁵³ Š. Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, I, 1868, MSHSM, Zagreb, str. 344.

⁵⁴ S. Gunjača, »Tiniensia Archaeologica-Historica-Topographica II, *Starohrvatska prosvjeta*, ser. III, br. 7, 1959, Zagreb, str. 86.

⁵⁵ I. Tomašić, *nav. dj.*, str. 280.

⁵⁶ L. Marun, »Redovito tromjesečno izvješće Kninskoga starinarskoga društva«, *Vjesnik hrvatskoga arheološkog društva*, 12, br. 3, Zagreb, str. 70.

Franjo Smiljanić: CHAPTER NEAR KNIN

Summary

This article deals with the locality »Kapitul« not far from the present-day Knin (which was one of the most significant Dalmatian Croatian centres) on the basis of the accessible archeological as well as historical data.

The existence of the early medieval settlement is stated, which could have the function of the castrum of Knin settlement owing to the proximity of the castrum of Knin and the importance of the archeological materials found. With the formation of a settlement near the castrum of Knin, it loses this function and remains a sacral center which is confirmed by the remnants of a sacral object and furniture. The church possibly had the function of the votive church. A possibility is not excluded as well that the mentioned church belonged to the early medieval period which is stated on the basis of the preserved titular of St Bartolomew and supported by similar examples of sacral continuity from other localities. It is considered that the construction or the reconstruction of this object should be connected with members of the family Krešimirović with the supposition that Knin became permanent center of Dalmatian Croatia not until the reign of the family Krešimirović.

The monastery of St Bartholomew is particularly taken into consideration. Some investigators' opinions are corrected concerning the position of the monastery. It is considered that the monastery was founded in the reign of the king Krešimir IV and that it was the most important monastery in this period. The motives of its formation can be found in the churchly politics of the king Krešimir, in the importance of Knin and the tradition of the sacral place. On the basis of the accessible authentic sources, the monastery properties are mentioned (the palace under the fortified part of Knin under the Turkish rule in 1522 is especially taken into consideration. It is possible that the chapter of Knin was placed here at the beginning of the 13th century but it is possible as well that two chapters existed: a chapter of the Cathedral Church and the Collegiate chapter of St Bartholomew Church (the present-day locality of »Kapitul«). The construction of the whole complex is attributed to the prelates of Knin, i.e. to prevost Dobroslav and bishop Nikola (Mikuš). The whole complex is deserted when Knin came under the Turkish rule. It has preserved the function of cultic center (cemetery) while the name only reminds us of its former function.